

Umělecká ztvárnění přelomových okamžiků stranické verze československých dějin

Struktura, řešení a cíle výzkumu

Popis cílů a obsahu mapy

Minulost je obvykle předávána ve formě příběhů, které mají za cíl ozřejmit původ určité společnosti, národa či politického hnutí.¹ Zároveň se od jejího výkladu odvíjí hodnoty, jež jsou a budou prosazovány. Diktatura československého socialismu, vedená komunistickou stranou, stála na pojetí národních dějin jako střetu lidu a pánů, na stavění pomníků hrdinům tohoto boje a pietě za jeho oběti. Zápletko takového příběhu vyžadovala stanovení klíčových zvrátů, okamžiků, na kterých se měly dějiny „lámat“.² Tyto okamžiky se staly námětem děl umělců, kteří tvořili v souladu s poptávkou stranického vedení.³ Cílem mapy je rekonstrukce narativu československých dějin skrze konstrukt národní revoluční tradice, který byl jednou z klíčových legitimizačních strategií socialismu. Vnesením vybraných událostí tohoto vyprávění do geografického prostoru a jejich propojením s dobovými uměleckými reflexemi a interpretacemi lze docílit srozumitelného předání tohoto dobově podmíněného příběhu národních dějin v popularizující formě. Mapa bude ukázkou výběru možných forem ztvárnění a prezentace událostí i fenoménů, které byly užívány v oficiálním stranickém politicko-výchovném procesu. Zároveň se stane nosičem pro didaktizaci konkrétních materiálů.

Klíčová slova

Místa paměti – revoluční tradice – událost – výročí – vzpomínání – umění – Sbírka muzea dělnického hnutí

Časové pokrytí

rozmezí let 1400–1989

¹ K tendenci politicky instrumentalizovat dějiny viz klasický text Erica Hobsbawma o vynalézání tradice: Hobsbawm, Eric: Introduction: Inventing Traditions, In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 2000. Ke specificky československé zkušenosti politické instrumentalizace dějin viz Górný, Maciej: *Mezi Marxem a Palackým. Historiografie v komunistickém Československu*, Praha: Volvox Globator 2018.

² Výsledný oficiální a závazný narativ vnímáme jako průsečík mezi interpretacemi národních dějin z pera Václava Husy a Zdeňka Nejedlého. Srov. Husa, Václav: *Epochy českých dějin*, Praha: Práce 1949 a Nejedlý, Zdeněk: *Komunisté dědici velikých tradic českého národa*, Praha: Československý spisovatel 1950.

³ Jak byla poptávka v 50. letech definovaná napovídají následující teoretické texty: Šolta, Vladimír: *K některým otázkám socialistického realismu ve výtvarném umění*, In: *Výtvarné umění. Časopis Svazu československých výtvarných umělců*, Praha: Svaz československých výtvarných umělců 1950–1951, roč. 1, č. 3 a Zdeněk Nejedlý: *O nové výtvarnictví*, In: Štokán, Karel – Černý, Miroslav (eds.): *Zdeněk Nejedlý a naše lidová umělecká tvořivost*, Praha: Orbis 1954. S vývojem socialismu a posunech ve vnímání jeho cílů v oficiálních stranických kruzích se měnila i forma ztvárnění klíčových hodnot či historických událostí. K umění v éře tzv. normalizace viz Karous, Pavel (ed.): *Vetřelci a volavky. Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989)*, Praha: Arbor Vitae 2015.

Dle dobového výkladu dějin napětí mezi ujařmeným lidem ovlivňovalo v podobě třídního boje vývoj národa.⁴ Častým námětem uměleckého ztvárnění se staly zejména události husitského hnutí, od něhož se odvíjela tradice vzdoru a revoluce. Námět utrpení dělníků a jejich vzdoru ustupuje

až po únoru 1948, kdy bylo hlavním záměrem umělců zachycení radostného budování socialismu a jeho budoucí perspektivy.

Státy

Československá republika, Československá socialistická republika

Charakteristika kolekce uměleckých artefaktů

Díla, která prezentujeme a kontextualizujeme v prostředí interaktivní mapy, se stala součástí sbírek muzeí Klementa Gottwalda, V. I. Lenina či Julia Fučíka na základě specifických a různými faktory podmíněných priorit sbírkotvorné činnosti těchto institucí.⁵ Nejedná se tedy o vyčerpávající přehled, jež by mohl vést k nalezení a popsání komplexní vývojové linky umění s historickým námětem v období státního socialismu. Jedná se však o dostatečně široký průřez uměleckou tvorbou, který umožňuje vyznačit zásadní body oficiálního pojetí minulosti v podobě estetizovaných zachycení klíčových historických událostí.

Typy objektů

události

umělecké artefakty

Kategorie (zvolené vrstvy mapy)⁶

a) *Feudalismus (800–1848)*

Tato vrstva pokrývá klíčové události dějin třídního boje v rozmezí od 9. do poloviny 19. století. Toto období bylo dle výkladu československých dějin na základě historického materialismu strukturováno do několika etap: raného feudalismu, zahrnujícího přechod mezi otrokářsko-kmenovou společností a vznikem lenního a nevolnického systému, vrcholného feudalismu s klíčovou etapou v husitském hnutí a pozdního fáze, pro kterou bylo typické tuhé nevolnictví, kulturní a germanizační tlaky a selská povstání proti nim.

b) *Ranná fáze kapitalismu a obrození národa (1848–1890)*

Počátek průmyslové revoluce a vznik továrního proletariátu. Třídní boje splývají s národnostním napětím mezi českou a německou (slovenskou a maďarskou)

⁴ K narativu národních dějin viz Husa, Václav: *Dějiny Československa*, Praha: Orbis 1961.

⁵ K charakteristice sbírky viz Tothová, Jolana: Sbírká Muzea dělnického hnutí – rozsáhlý soubor předmětů, archiválií a knih, In: *Muzeum*, Praha: Národní muzeum 2017, ročník 55, číslo 2.

⁶ Vrstvení mapy kopíruje představy dobové historiografie o historickém vývoji. Uvedená periodizace rekonstruuje perspektivu dobové propagandisticko-popularizační praxe, která se propsala i do stranických muzejních expozic. Pro základní představy o rozčlenění národních dějin ve sledovaném období viz Husa, Václav: *Epochy českých dějin*, Praha: Práce 1949 a Plevza, Viliam: *Historie československé součastnosti*, Praha: Horizont 1978.

buržoazií i mezi českým nebo slovenským dělníkem a německým továrníkem. Ve vrcholné fázi tohoto období se však proletariát politicky emancipuje od zbytku národního hnutí střední třídy a zakládá vlastní politické a spolkové organizace.

c) *Vrcholná fáze kapitalismu (1890–1930)*

Dělnické hnutí díky sociální demokracii prosazuje vlastní třídní zájmy. Dějinám dominuje střet mezi proletariátem a buržoazií. Za klíčové události můžeme považovat: vyhlášení první světové války, která je označena za imperialistickou a zradu vůdců sociální demokracie a ukradení revoluce 1918 československou buržoazií, která cíleně zastavila socializaci nové republiky. Pro další dějinný vývoj je důležitý vznik samostatné komunistické strany.

d) *Konečná krize kapitalismu (1930–1945)*

Velká hospodářská krize a druhá světová válka se staly destruktivní epochou kolapsu kapitalismu. Nezaměstnanost, sociální problémy a dělnické nepokoje byly průvodními jevy stupňujícího se třídního boje, který měla vést KSČ. Komunistická strana byla označována za vůdčí sílu odporu proti Mnichovské dohodě a nacistické okupaci a následně, v součinnosti s Rudou armádou, i za nejdůležitější činitel v procesu osvobození.

e) *Národní revoluce (1945–1948)*

Období vzniku národní fronty, poválečné rekonstrukce a postupného převzetí moci ze strany KSČ, které vrcholilo požadavky na důslednou socializaci, plánování v oblasti hospodářství a následnou likvidaci „buržoazního pokusu o puč“ v roce 1948.

f) *Budování základů socialismu (1948–1970)*

V říjnu 1949 parlament schválil návrh československého prvního pětiletého plánu, jehož cílem byla soustavná přestavba národní ekonomiky na centrálně řízený a plánovaný systém. Jasnou prioritu dostal těžký průmysl, strojírenství a také těžba uhlí či železné rudy. Zemědělství mělo získat ráz moderní velkoprodukce sloučením jednotlivých statků v družstevní velkopodniky. Zvláště období přelomu 40. a 50. let provázely represe spojené s třídním bojem proti „národní buržoazii“. V polovině 50. let sice přšlo určité zmírnění nátlaku i snaha o dílčí změny v ekonomice ve prospěch spotřebního průmyslu a zemědělství, nicméně široké reformy systému druhé poloviny 60. let byly potlačeny „zdravými silami“ uvnitř KSČ a sovětskou intervencí.

g) *Reálný socialismus 70. a 80. let*

Revoluce měla být ukončena a socialismu dosaženo již v roce 1960, nicméně brzy po tomto roce se rozvinulo reformní hnutí uvnitř strany. Strana pak musela překonat odkaz roku 1968. O klidném životě v socialistické společnosti tak mohli představitelé KSČ mluvit až v 70. letech, které měl symbolizovat technický pokrok (jaderný program či kosmické lety), stabilní životní úroveň i neustálé upevňování vztahů se SSSR.

Struktura jednotlivého hesla

Bod na mapě je nosičem souboru informací tematizujících jak samotnou událost, tak její umělecké zachycení v podobě uměleckého artefaktu. Tyto informace jsou jednotně členěny následujícím způsobem.

1) *Poloha*

GPS souřadnice místa, kde se daná událost odehrála.

2) *Název*

Název události používaný v dobových pramenech.

3) *Popis*

Text shrnující dobovou interpretaci události a její význam pro konstrukci národní revoluční tradice.

4) *Díla*

Popisek a charakteristika uměleckých děl, jež zobrazují danou událost.

5) *Typ události*

Události dále třídíme dle povahy děje, který se odehrál. Vzniká tak typologie nejčastěji zobrazovaných dějů. Rozlišujeme mezi následujícími typy: a) oficiální politický akt, b) akt třídního boje, c) represe, útlak, d) kulturní událost, e) socialistické budování, f) událost spjatá s životem stranického vůdce.

6) *Datace události*

Přesné datum, kdy se událost odehrála.

7) *Zdroje informací*

Seznam zdrojů, ze kterých vychází výkladový text k události a kontextualizační informace k uměleckým artefaktům.

8) *Galerie*

Fotografie a digitální reprodukce obrazů, plastik, grafik, plakátů, koláží, výstavních situací a dalších uměleckých reflexí události zobrazované na mapě. K reprodukci uměleckého artefaktu jsou často přiložené dobové fotografie, které dokumentují jeho vystavování či umístění ve veřejném prostoru.

Pramenná základna a další zdroje

Základní zdroje informací ohledně sbírky uměleckých předmětů představovaly fondy archivů bývalých stranických muzeí, která kolekci artefaktů spravovala a vystavovala. Pro pochopení jejich symboliky a logiky zobrazování konkrétních dějinných událostí bylo důležité studovat produkci dobové historiografie a zvláště popularizační a propagandistické uchopení jejích závěrů. Skrze tyto historické prameny bylo možné vysvětlit, z jakého důvodu byla událost považována za hodnou umělecké reflexe.

Archivní fondy

Národní muzeum, Sbírka Muzea dělnického hnutí, fond Výtvarné umění, fond Plakáty, fond Filatelie a pohlednice a fond Fotografie a audiovizuální média

Výběr publikovaných pramenů a dobové literatury

Bareš, Gustav: *Zrození atomového věku. Obavy a naděje*, Praha: Mladá fronta 1958

Benčík, Antonín – Kural, Václav – Paulík, Jan – Šolc, Jaroslav – Štěpánek, Zdeněk – Tesař, Jan: *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, Praha: Naše vojsko 1961

Bielíková, Jarmila: *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, Praha: Svoboda 1984

Borkovský, Ivan – Janáček, Josef – Černý, Antonín: *Dějiny Prahy*, Praha: NPL 1964

Brabenec, Jiří: *Velká proměna: Reportáž o stavbě československých přehrad, hutí, dolů, elektráren, cementáren, naftových polí, železnic a sídlišť*, Praha: SNDK 1954

Dějiny Komunistické strany Československa v datech, Praha: Svoboda 1984

Hlušičková, Růžena: *Cesta k vítězství dělnické třídy v Československu 1848–1948*, Praha: Práce 1988

Hospodář, Jaroslav: *Spoutané vody*, Praha: Mladá fronta 1955

Husa, Václav: *Dějiny Československa*, Praha: Orbis 1961

Husa, Václav: *Dějiny ČSR. Učební text pro 9. ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*, Praha: 1958

Ivanov, Miroslav: *Akce Tetřev. Svědectví o partyzánské skupině*, Praha: Československý spisovatel 1974

Ivanov, Miroslav: *Lenin v Praze*, Praha: Svobodné slovo 1960

Janáček, František: *Čtení o Škodovce*, Plzeň: Muzeum Škoda 1978, s. 83–85

Janeček, Oldřich: *Povstání nevolníků v českých zemích roku 1775. Studie o boji lidu za odstranění roboty a nevolnictví na úsvitu našeho národního obrození*, Praha: Naše vojsko 1954

Janusová, Jana: *Památná místa naší vlasti. Po stopách slavných bitev, lid. bouří, dělnických bojů a odbojových akcí*, Praha: Albatros 1982

Kavka, František: *Dějiny Československa, díl I. do roku 1437*, Praha: SPN 1971

Kodedová, Oldřiška: *Rok 1905. Sborník dokumentů*, Praha: ČSAV 1959

Kubíček, Alois: *Betlémská kaple*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960

Macek, Josef: *Husitské revoluční hnutí*, Praha: Rovnost 1952

Mahler, Oldřich: *Praha v květnu 1945*, Praha: Panorama 1985

Mach, Josef: *O velký krok vpřed. 1. rok Gottwaldovi pětiletky v čs. průmyslu*, Praha: Min. prům. 1950

Mencl, Vojtěch: *Dny odvahy. Z historie revoluční skupiny Předvoj*, Praha: Svoboda 1966

Oliverius, Stanislav: *K dějinám Závodů V. I. Lenina Plzeň*, Plzeň: Krajské nakladatelství 1965

Plachetka, Jiří: *Gottwaldovo mládí*, Brno: Rovnost 1947

Pošusta, Stanislav: *Od koňky k metru*, Praha: Nadas 1975

Remek, Vladimír: *Pod námi planeta země*, Praha: Naše vojsko 1982

Streit, Jiří: *Splněné sny. Kniha o velkých dílech naší vlasti*, Praha: Mladá fronta 1955

Svoboda, Mojmír: *Milníky bojů*, Liberec: Severočeské nakladatelství 1974

Šolle, Zdeněk: *Průkopníci socialismu u nás*, Praha: SNPL 1954

Votoček, Otakar: *Terezín*, Praha: Odeon 1980

Výstava *Již nikdy Mnichov*, Brno: Muzeum dělnického hnutí Brněnska 1963